его собственный нравственный выбор. Такой ракурс психологического анализа свойственен уже технократической антиутопии. Его развитие во многом обусловило появление такой разновидности как *семейная антиутопия.* В качестве таковой была прочитана повесть В. Маканина «Лаз», в которой герой совершает выбор между свободой и ответственностью за семью.

Субъектная организация русской и белорусской повести-антиутопии во второй половине XX века традиционна: повествователь, как правило, изображен эксплицитно, он является очевидцем и участником событий.

При этом требуют внимания два типа героев, сформировавшиеся в антиутопии исследуемого периода. Сложившийся в литературе жанровый канон антиутопии требовал от писателя изображения ритуализированного общества, в котором невозможно какое-либо самостоятельное движение личности. «Сбой» этой системы происходил тогда, когда личность отказывалась выполнять свою функцию в ритуале, то есть становилась «не как все». Русские прозаики второй половины XX века визуализировали эту инаковость, изобразив в своих повестях героев с физическими или умственными отклонениями, но наполненных духовно (В. Маканин «Лаз», В. Рыбаков «Первый день спасения»). Характерная для антиутопии антиномия реального и альтернативного миров обусловила появление в ряде повестей образа героя-медиатора, взаимодействующего с противоположными «полюсами» художественной модели мира.

Заключение. Идейно-тематическая и стилевая трансформация русской и белорусской литературы второй половины XX века имеет общие тенденции: и для русских, и для белорусских писателей характерен поиск новых аллегорических повествовательных форм, способных вместить как социальные, так и глубинные, метафизические смыслы. Однако в русской прозе социальная проблематика все же оказывается доминирующей. Закономерно, что жанровая форма антиутопии становится основной аллегорической формой именно в русской литературе. В белорусской неклассической прозе, имеющей фольклорно-мифологическую основу, развитие получает так называемый «параболический» вектор. Семантические изменения повести-антиутопии во второй половине XX века связаны, прежде всего, с формированием таких типов героев, которые воплощают иллюзорность социальных и культурных антиномий и демонстрируют общечеловеческий характер морально-этических ценностей. На морфологическом уровне коммуникативная стратегия повести-антиутопии направлена на метафорическое прогнозирование последствий идеологического или технократического развития цивилизации, при этом футурологическая картина также имеет обобщающий, вненациональный характер.

1. Вежлева, О.В. Антиутопия как литературный феномен в художественной системе реализма / О.В. Вежлева // Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта. – 2007. – № 2. – С. 28–33.
2. Воробьева, А.Н. Русская антиутопия XX – начала XXI веков в контексте мировой антиутопии: автореф. дис. … доктора филол. наук: 10.01.01 / А.Н. Воробьева; Саратовский гос. ун-т. – Саратов, 2009. – 48 с.
3. Керопян, Ц.А. Антиутопия и миф в контексте развития русской литературы II половины XX века: автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.01.03 / Ц.А. Керопян; Ереванский гос. ун-т. – Ереван, 2011. – 26 с.
4. Ланин, Б.А. Русская литературная антиутопия / Б.А. Ланин – Москва: ТОО «Онега», 1993. – 199 с.
5. Свечникова, Е.В. Универсальные и этнокультурные архетипы в современной белорусской антиутопии: автореф. дис. … канд. культурологии: 24.00.01 / Е.В. Свечникова; Белорусский государственный университет культуры и искусств. – Минск, 2011. – 22 с.
6. Смирнов, А.Ю. Литературная антиутопия: проблема генезиса / А.Ю. Смирнов // Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта. – 2009. – № 1. – С. 39–43.
7. Смирнов, А.Ю. Русская литература антиутопия рубежа XX – XXI вв. / А.Ю. Смирнов // Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта. – 2006. – № 3. – С. 29–33.
8. Юрьева, Л.М. Русская антиутопия в контексте мировой литературы / Л.М. Юрьева. – Москва: ИМЛИ РАН, 2005. – 317 с.

ФАРМІРАВАННЕ ДАСЛЕДЧЫХ КАМПЕТЭНЦЫЙ ВУЧНЯЎ НА МАТЭРЫЯЛЕ ПАДРУЧНІКАЎ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

С.В. Мартынкевіч
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Стварэнне падручнікаў новага пакалення на сучасным этапе развіцця моўнай адукацыі – задача своечасовая і надзённая. Патрабаванні, якія прад’яўюцца да новага пакалення падручнікаў па беларускай мове, вызначаюцца з пазіцый кампетэнтнаснага падыходу, які дэклараваны нармтыўнымі дакументамі. Мэта артыкула – вызначыць сістэму фарміравання ведаў і ўменняў,

Репозиторий ВГУ

якія складаюць даследчыя кампетэнцыі вучняў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, закладзеную ў змесце новых падручнікаў па беларускай мове.

Матэрыял і метады. Матэрыялам паслужылі аўтарскія распрацоўкі зместу вучэбнага дапаможніка (Беларуская мова : вучэб. дапам. для 5-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з белорус. і рус. мовамі навучання : у 2 ч. / Г. М. Валочка, В.У. Зелянко, С.В. Мартынкевіч, С.М. Якуба. – Мінск : Нац. інт адукацыі, 2019), Адукацыйны стандарт базавай адукацыі (2018 г.), вучэбная праграма па вучэбным прадмеце "Беларуская мова" для V–VII класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання. Метады даследавання – аналіз вучэбна-праграмных дакументаў, вывучэнне і абагульненне педагагічнага вопыту, педагагічны эксперымент.

Вынікі і іх абмеркаванне. Карэляцыя зместу вучэбных дапаможнікаў з патрабаваннямі кампетэнтнаснага падыходу выяўляецца перш за ўсё ў тым, што матэрыял падручнікаў скіраваны на тое, каб навучыць вучыцца, гэта значыць навучыць школьнікаў вызначаць мэты пазнавальнай дзейнасці, знаходзіць крыніцы інфармацыі і аптымальныя шляхі вырашэння вучэбных задач, самастойна арганізоўваць сваю дзейнасць і ацэньваць вынікі сваёй працы. Засваенне сістэматычнага курса беларускай мовы пачынаецца ў пятым класе, таму вучэбны дапаможнік, змест якога закладвае падмурак у авалоданні мовай, павінен перш за ўсё адпавядаць згаданым патрабаванням.

Дыдактычная сістэма дапаможніка ўключае як традыцыйны вучэбны змест, прадстаўлены тэкстамі правіл з моўнымі ілюстрацыямі (прыкладамі), так і табліцы, схемы, якія наглядна дэманструюць сутнасць законаў мовы. Спецыяльная «правіланакіраваная» рубрыка «Успамінаем вывучанае» – гэта не толькі практыкаванні на паўтарэнне, а аснова для лінгвістычных даследаванняў і фармулёўкі праблемы па новай тэме з апорай на веды і ўменні, сфарміраваныя ў пачатковай школе. Праца з такім матэрыялам скіроўвае да ўключэння элементаў даследчай дзейнасці і адначасовага засваення узораў разважанняў і прымянення правіла.

Тэкставы кампанент вучэбнага дапаможніка дапаўнецца практычным матэрыялам (практыкаваннямі), які ўключае практыкаванні-ілюстрацыі, замацавальныя і творчыя практыкаванні. З улікам таго, што аснову даследчых кампетэнцый ствараюць атрыманне і апрацоўка інфармацыі, на першасным этапе вывучэння лінгвістычных правіл уключаецца аналіз прапанаванага дыдактычнага матэрыялу: слоў, словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў (практыкаванні-ілюстрацыі). Далейшае тлумачэнне арфаграм, падбор уласных прыкладаў, выкарыстанне вывучаных моўных з'яў у звязным маўленні (замацавальныя практыкаванні) падводзіць да асэнсавання значымасці і ўсвядомленага запамінання моўных законаў і з'яў. Творчыя практыкаванні, заданні, якія вызначаюць стварэнне выказванняў у працэсе суразмоўніцтва, накіраваны на адзінку маўлення – тэкст, засваенне яго ўласцівасцей, прымет і структуры. Менавіта такі від вучэбнай дзейнасці ў найбольшай ступені арвентаваны на фарміраванне даследчых і метапрадметных уменняў, што дазваляе знаходзіць неабходныя звесткі і працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі. У сувязі з гэтым варта звярнуць увагу на практыкаванні, пазначаныя QR-кодам, што вядуць да электронных адукацыйных рэсурсаў (пытанні, заданні, гіперспасылкі на электронныя адукацыйныя рэсурсы на базе платформы Moodle (*http://e-vedy.adu.by*)) праз спецыяльны дадатак на электронным планшэце або мабільным тэлефоне.

Разгледзім на прыкладзе аднаго з практыкаванняў, як рэалізуецца сістэма заданняў пры вывучэнні спрадвечна беларускай лексікі (раздзел "Лексіка і фразеалогія") [1, 115]: "Прачытайце тэкст. Дайце яму загаловак.

Беларус – гэта перш за ўсё заўзяты працаўнік. Спакон вякоў прывык ён жыць сваёй працай і спадзявацца толькі на сябе. Паўсядзённыя клопаты рабілі яго руплівым гаспадаром. Жыццё рабіла беларуса надзвычай ашчадным. Свае мары пра шчасце, дастатак і багацце нашы таленавітыя продкі выказвалі ў казках, прыказках і прымаўках, якія яны ўмелі складаць.

Бывала, жыццё гнула беларуса. Але з усіх сіл ён стараўся пакінуць у спадчыну дзецям штосьці большае, чым атрымаў сам ад сваіх бацькоў. Яны былі людзьмі разважлівымі. Беларусы былі добрымі змагарамі, але войны прыносілі нашым продкам шмат шкоды і пакут *(З падручніка "Гісторыя Беларусі")*.

Рэпазіторый ВДПУ

Выпішыце з тэксту спрадвечна беларускія словы – назоўнікі і прыметнікі, якія характарызуюць беларуса:

Беларус – працаўнік, ..., ...

Беларус ашчадны, ..., ..., ... , ..., ...

Знайдзіце ў тэксце слова, што мае значэнне ‘пашкоджанне, урон, страта’.

Падрыхтуйце паведамленне “Такія мы, беларусы”, пашыраючы змест тэксту дадатковымі звесткамі з гісторыі Беларусі, беларускай літаратуры, і самастойна зрабіце заключэнне.

Праца з тэкстам практыкавання дае магчымасць для актуалізацыі папярэдне набытых ведаў і ўменняў вучняў праз атрыманне і апрацоўку інфармацыі. Патрэба ў пашырэнні інфармацыі прадвызначае зварот да іншых крыніц з улікам міжпрадметных сувязей праз даследаванне і адбор патрэбных звестак. Прэзентацыя ўласнага паведамлення выявіць комплекс уменняў вучняў ад рытарычных да маўленча-камунікатыўных, якія фарміруюцца і развіваюцца на працягу ўсяго навучання і з’яўлюцца асобасна значымымі.

Заключэнне. Такім чынам, змест вучэбных дапаможнікаў новага пакалення накіраваны на паспяховае авалоданне вучнямі беларускай мовай у дзеянні. Гэта значыць, што ў сістэме фарміравання двухмоўнай асобы разам з вызначанымі нарматыўнымі дакументамі кампетэнцыямі – моўнай, маўленчай, камунікатыўнай, лінгвакультуралагічнай, адбываецца развіццё даследчых ведаў і ўменняў вучняў, авалоданне дзеяннямі і аперацыямі набыцця новых ведаў як спецыяльных, так і сацыяльна значымых.

1. Беларуская мова : вучэб. дапам. для 5-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання : у 2 ч. / Г. М. Валочка, В.У. Зелянко, С.В. Мартынкевіч, С.М. Якуба. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2019. – Ч. 2. – 143 с.

«ВОДНЫЕ» НАЗВАНИЯ В КОНЛОКАТИОНОНИМИИ ВИТЕБЩИНЫ: ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

А.М. Мезенко
Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова

Исследование конлокатиононимов, мотивированных названиями водных объектов, как онимных единиц, представляющих отдельный сектор топонимного пространства, имеет важное значение для выявления номинативных особенностей и общих закономерностей внутрипоселенческих процессов.

Актуальность такого исследования объясняется тем, что в славянской ономастике вообще и в белорусской в частности названия улиц и других внутрипоселенческих объектов, мотивированные «водными» названиями, до сих пор не выступали самостоятельным предметом исследования.

Цель исследования состоит в установлении особенностей мотивации и функционирования в конлокатиононимии белорусов названий, связанных с водой.

Материал и методы. Материалом для работы послужили данные Государственного кадастрового агентства Республики Беларусь, представляющие собой полные списки названий линейных объектов поселений Витебщины. Использованы дескриптивный, сопоставительный методы, элементы статистического анализа.

Результаты и их обсуждение. Конлокатиононимы, являясь словами естественного языка, выступающего как универсальный язык культуры, чаще всего отсылают к конкретным культурным реалиям, которые в свою очередь образуют специфические «языки» культуры, или по-иному – коды культуры.

Набор лексических единиц, используемых в процессе присвоения наименований внутрипоселенческим объектам, напрямую зависит от особенностей мироощущения и мировоззрения жителей данных поселений. Поэтому при исследовании конлокатиононимного материала зна

Репозиторий ВГУ